

В.С. Білоус Освітнянська книгозбірня на Поділлі – берегиня національної духовності / В.С. Білоус // Вінниччина: минуле та сьогодення : матеріали XXXI Вінницької Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції присвяченої 30-річчю з Дня проголошення Декларації про Державний суверенітет України, 24-25 вересня 2020 / ВДПУ

УДК 027.7:37 (477.44-25)“1913/2013”

В.С. Білоус

Освітнянська книгозбірня на Поділлі – берегиня національної духовності

У статті відображено основні етапи історичного розвитку освітнянської книгозбірні на Поділлі, які сприяли формуванню сучасної університетської бібліотеки. Акцентовано увагу на дослідженні історії бібліотеки, як складової картини повсякденності. Показано роль та значення національно-патріотичних заходів у вихованні майбутнього вчителя.

Ключові слова: історія повсякденності, історія бібліотеки, бібліотека Вінницького педуніверситету, усна історія, культурно-просвітницька діяльність, національно-патріотичне виховання.

Educational library in Podillia – the guardian of national spirituality

The article reflects the main stages of the historical development of the educational library in Podillia, which contributed to the formation of the modern university library. The article focuses on the study of the history of the library as a component of everyday life. The role and significance of national-patriotic activities in the education of future teachers are shown.

Keywords: history of everyday life, history of the library, library of Vinnytsia Pedagogical University, oral history, cultural and educational activities, national-patriotic education.

Без знання своєї минувшини немає майбутнього. Історія кожної людини, її повсякденне життя, історія окремої, навіть маленької установи – то є частинка історії нашої країни. Дослідження історії бібліотеки надає можливість зберегти частину народної пам'яті у процесі накопичення матеріалів для подальших досліджень історії як окремої бібліотеки, так і бібліотечної справи загалом. Минуле та сьогодення бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського – це той фундамент, який дозволяє сьогодні освітнянській книгозбірні розвиватися, бути потрібною користувачеві та відповідати вимогам сучасного закладу вищої освіти.

Історія бібліотек є одним із малодосліджених питань. Однак, останнім часом все частіше тема бібліотечної справи на Поділлі стає об'єктом вивчення вітчизняних істориків та краєзнавців. Серед науковців та фахівців бібліотечної

справи, які вивчають питання історії освітянських бібліотек на Поділлі – О. Айвазян, В. Білоус, Я. Верменич, Л. Дитинник, Т. Кароєва, А. Поліщук, В. Прокопчук, Г. Касьянов, Л. Новохатько та інші.

Зауважу, що історія бібліотеки Вінницького педуніверситету також раніше майже не досліджувалася. Розповісти про себе, залишити пам'ять нащадкам спонукали ювілейні дати університету та бібліотеки. Через відсутність комплексу архівних документів з історії книгозбірні, бібліотечні фахівці зверталися до методу «усної історії», який іноді є єдиними і незамінними у справі вивчення історії книгозбірні від її заснування до сьогодення. Результат попередніх багаторічних досліджень історії бібліотеки Вінницького педуніверситету викладено у книгах «Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: історія, сьогодення, постаті» [1], «Сто років духовності: спогади про бібліотеку ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського» [2], «Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського в особах: до 105-річного ювілею» [3].

До реконструкції історії освітянської книгозбірні активним чином долучилися живі свідки історії – працівники та ветерани бібліотеки, студенти, випускники, викладачі, співробітники університету. До уваги бралися біографії бібліотекарів – унікальні історичні джерела, у яких відображено соціальні та культурні реалії, політичні й моральні цінності, норми та вимоги бібліотеки у різні часи, місце особистості у житті бібліотеки.

Мета та ціль даної статті – відобразити особливості історичного розвитку та становлення освітянської книгозбірні на Поділлі, донести до сучасників розповідь про скромну роботу багатьох поколінь бібліотекарів, які сприяли формуванню моделі сучасної університетської бібліотеки, акцентувати увагу на діяльність бібліотеки, яка формує картину нашої повсякденності, створює імідж бібліотечного фахівця, бібліотеки, університету.

Більше як столітній період функціонування бібліотеки, як і власне навчального закладу, вмістили багато подій: революції, війни, повоєнні

відбудови, Голодомор, зміни державного устрою та керівництва навчального закладу, економічні та екологічні кризи тощо. Історичне тло, державна політика, викладачі, студенти та персонал бібліотеки всіх поколінь мали безпосередній вплив на становлення книгозбірні. Доводилося долати чимало труднощів, поневірянь в непристосованих приміщеннях, складних навантажень, недофінансування тощо. Однак, попри всі негаразди та виклики часу – книгозбірня вижила, вистояла і розвивається далі. У всі роки бібліотека виконувала свою основну функцію: забезпечення інформаційних потреб освітян, допомога навчально-виховному процесу у підготовці кадрів освітянської галузі.

Історія найстарішого університету Вінниці бере початок з 1912 р., коли за ініціативою жителів міста відчинив двері учительський інститут. Це був час нагальної потреби у вчительських кадрах, відродження освіти на селі, про що свідчать численні архівні відомості записів засідань міської думи початку ХХ ст. Наказ Міністерства народної освіти Російської імперії про створення у місті Вінниці Учительського інституту був виданий 5 червня 1912 р. І вже з 1 липня 1912 р. міністром народної освіти Російської імперії дозволено відкрити Учительський інститут, що пропонував 3-річне навчання та готував вчителів для міських і повітових училищ. Урочисте відкриття інституту відбулося 14 вересня 1912 р. В основу діяльності навчального закладу було покладено «Положення про учительські інститути 1872 р.» та «Правила Московського учительського інституту 1911 р.» [4, с. 13].

Для приміщення інституту виділено невеликий двоповерховий корпус на Олександрійському проспекті, побудований за проектом архітектора Г. Г. Артинова (нині приміщення будівельного технікуму на проспекті Коцюбинського). Приміщення учительського інституту було невеликим, але на початковому етапі задовольняло потреби вихованців. У двох класних кімнатах стояли парти, кафедра, дошка, була ікона, географічні карти, навчальні таблиці і, звичайно, книги, які були необхідні для навчання.

Директором інституту був призначений випускник Московської духовної академії, статський радник, кандидат богослов'я М. Д. Запольський. Директор був головою педагогічної ради і відповідав за навчально-виховну, адміністративну і господарську діяльність, визначав конкретні розміри та порядок фінансування, у т. ч. і бібліотеки.

У відповідності до існуючих вимог Міністерства народної освіти Російської імперії, до складу Вінницького вчительського інституту входила бібліотека, фонд якої повинен був складатися з учнівської та фундаментальної частини [5, с. 53]. На педагогічній раді розглядалися питання стосовно бібліотеки, зокрема, придбання книг. Заклад поступово виростав від маленької навчальної кімнати з дошкою, кафедрою, іконою й жмутком географічних карт – до потужного навчального освітянського закладу.

Історія становлення бібліотеки тісно пов'язана з історією університету. Назва бібліотеки змінювалася у зв'язку з реорганізацією навчального закладу: 1920 р. – бібліотека інституту народної освіти, 1930 р. – бібліотека інституту соціального виховання, 1933 р. – бібліотека педагогічного інституту. Сучасна назва – з 1998 р.

Датою заснування бібліотеки вважається 1913 р. – рік після відкриття вчительського інституту. На початку ХХ століття бібліотекарів-фахівців не вистачало, обов'язки бібліотекарів виконували люди, хоча і освічені, але, на жаль, випадкові, без спеціальної бібліотечної освіти. Через відсутність кваліфікованих кадрів, книгозбірнями навчальних закладах опікувалися частіше викладачі, які не зналися на бібліотечній справі, виконували швидше технічні функції – опрацювання, зберігання та видачу книг. Платня у працівників бібліотек була низька, що не сприяло фаховому залученню спеціалістів до виконання бібліотечних обов'язків.

Організація та перші кроки становлення бібліотеки Вінницького вчительського інституту, формування її книжкового фонду знаходилося у складному стані, як і інституту. Головним завданням бібліотеки було забезпечення літературою викладачів та студентів. Книгозбірня складалася з

двох частин: фундаментальної бібліотеки, яка обслуговувала викладачів та наукові пошуки студентів та учнівської бібліотеки, що обслуговувала навчальні запити студентів. Головним завданням книгозбірні було забезпечення відповідною літературою професійної та самоосвітньої діяльності викладачів та майбутніх освітян. Фонди бібліотеки склалися з періодичних видань і книг, які допускалися вченим комітетом Міністерства народної освіти, якщо був дозвіл інспектора. Проте, відсутність регулярного фінансування, плановірності у комплектуванні, початок становлення учительського інституту як нового закладу негативно впливало на формування бібліотеки, кількісний та якісний склад фонду. У зв'язку з цим стан бібліотеки, включаючи якість та організацію фондів, охоплення читачів, рівень впливу на викладачів та студентів, був дуже низьким.

Перші бібліотекарі, обов'язки яких виконували викладачі інституту, брали участь у формуванні фонду, здійснювали інформаційну діяльність, обліковували фонд, створювали каталоги (списки книг), видавали книги для навчання, здійснювали керівництво читанням, несли відповідальність за збереження фонду. Питання діяльності бібліотеки, рішення про придбання тієї чи іншої книги, самостійно вирішувала педагогічна рада інституту, до якої входив бібліотекар. Попри увагу до бібліотеки, фінансування було недостатнім. Основним джерелом формування бібліотечного фонду були подарунки від студентів та викладачів, священиків, поміщиків.

У різні історичні часи в житті інституту було чимало складного, тривожного та трагічного. Події, які відбувалися в країні, безпосередньо впливали на роботу навчального закладу та її бібліотеки. Колектив Вінницького вчительського інституту у тих складних умовах продовжував роботу, прагнучи готувати кваліфікованих вчителів. В умовах революцій, гонінь, голодомору, а згодом – і воєнного лихоліття, бібліотека залишалася важливою ланкою навчального та виховного процесу.

Протягом всієї історії бібліотеки до храму знань та науки приходили завзяті люди, ентузіасти своєї справи, щоб забезпечити студентів та викладачів

літературою, зберегти фонд для наступних поколінь та продовжити славу працю на розвиток освітянської бібліотеки. Історія університетської бібліотеки – це доля людей, відданих книзі. Адже не приміщення і навіть не цінні фонди роблять історію бібліотеки, а саме люди творили і творять її. Багато грамотних, розумних, творчих людей працювало над розбудовою університетської бібліотеки. І кожен з них залишив якийсь свій помітний слід в її історії [6].

Архівні документи свідчать, що обов'язки першого бібліотекаря Вінницького учительського інституту були покладені на вчителя історії та географії П. В. Гришкова (1886-?) [7]. З 1 вересня 1917 р., після від'їзду П. В. Гришкова, функцію бібліотекаря освітянської книгозбірні певний час виконував вчитель співів Микола Олексійович Соколов [8, с. 55]. У різні роки бібліотеку очолювали Г. П. Янківська, Д. І. Псенюк, О. В. Бойван, В. С. Білоус.

Зазначу, що працею багатьох поколінь бібліотекарів досягнуто значних успіхів в інформаційному забезпеченні фахівців освітянської галузі, впровадженні новітніх технологій. Працівники бібліотеки проводили невтомну й подвижницьку працю, спрямовану на збереження писемної культури народу, відродження духовності, виховання молоді, забезпечення навчально-виховного та наукового процесів навчального закладу. Університетська бібліотека пишається своїм фондом, який є унікальною скарбницею національної духовності та включає періодичні видання, довідкову, наукову та навчально-методичну літературу з різних періодів історії України, у т. ч. і сучасного періоду. Також це краєзнавчі колекції з історії Вінниччини.

Сьогодні відбувається випробування народу, становлення громадянина, загартовується сила і дух нації, формується молода людина, яка має пройти складний шлях, зберегти вікові традиції та стати носієм ціннісних цивілізованих пріоритетів. І неабияка роль у цьому відводиться бібліотеці – інформаційному центру та скарбниці духовності. Бібліотека по-новому усвідомлює свою роль у формуванні концептів національної пам'яті та світоглядних позицій сучасників, власними методами транслює майбутньому вчителю позицію незалежної держави. Саме бібліотека навчального закладу у

тісній синергії з освітянами, використовуючи фонди, соціально-комунікаційні технології та професійну майстерність, сприяє національно-патріотичному вихованню молодшої людини. Важливим у діяльності бібліотеки є культурно-просвітницькі заходи з національно-патріотичного виховання, спрямовані на формування у студентів високої патріотичної свідомості, почуття любові до України, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків. Цілісне поняття «національно-патріотичне виховання», ґрунтується, з одного боку, на основі історичних й культурних цінностей, традицій і звичаїв народу, а з іншого – враховує сучасні реалії побудови громадянського суспільства та інтеграції України у світове та європейське співтовариство. З метою виховання справжнього патріота своєї держави бібліотека організовує різноманітні заходи до національних державних свят та історичних подій, висвітлює сторінки історії національно-визвольної боротьби українського народу, ідею соборності, шляхи розбудови соборної України в сучасних умовах: літературні вечори, творчі зустрічі, бібліографічні огляди, книжкові виставки та інсталяції («Соборна наша Україна одна на всіх, як оберіг», «У майбутнє держави вірю», «Соборність України – основа державності», «Україно, соборна державо, сонценосна колиска моя», «Будівничі української державності», «Творці незалежної України», «Буде жити України і слава, і воля...», «Соборна. Вільна. Сильна», «Духовний світ вітчизни в творах українських класиків», «Бабин Яр. Біль нашої пам'яті», «Бій під Крутами в національній пам'яті», «Мово рідна, мово колискова», «Творці незалежної України», «Свято сильних і безстрашних», «Скорботна свіча пам'яті святої», «Вклонися моя Україно, цим людям величним і скромним», «Українська революція – погляд через віки», «Поділля в полум'ї війни», «Ріка нашої пам'яті» та ін.).

Бібліотека активно долучається до Всеукраїнських наукових історико-краєзнавчих конференцій, семінарів, які проводяться на базі Вінницького педуніверситету та наукових бібліотек України, де висвітлюється питання історії та сучасних досягнень освітянської книгозбірні.

У всі роки своєї історії діяльність бібліотеки була різноманітною і динамічною, з постійним впровадженням цікавих ідей, розвитком новітніх технологій, реалізацією накреслених планів. Глобальні зміни у світі, реформування освіти, кардинально відобразилися і на бібліотеці. Разом з тим, пройшовши славний історичний шлях, зберігаючи традиції попередніх поколінь та змінюючи пріоритети, сьогодні бібліотека ВДПУ – це багатофункціональний, відкритий культурно-цивілізаційний заклад, який надає вільний та необмежений доступ до інформації.

У подальших планах бібліотеки: вивчати історію книгозбірні, навчити молодих бібліотекарів аналізувати діяльність бібліотеки, висвітлювати її роботу на сторінках періодичних видань, зберігати фотодокументи та інші матеріали про людей, передавати звіти та інші документи до архівних установ [9, с.7]. З огляду на довгий історичний розвиток бібліотеки, враховуючи виклики сьогодення, споглядаючи минуле, бібліотека з оптимізмом дивиться у майбутнє.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус В. С. Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: історія, сьогодення, постаті (до 100-річного ювілею) : науково-краєзнавче дослідження. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2013. 102 с. URL: http://library.vspu.edu.ua/inform/vidanna_bibliot/2013/bibl_100.pdf
2. Сто років духовності : спогади про бібліотеку ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2013. 67 с. URL: http://library.vspu.edu.ua/inform/vidanna_bibliot/2013/100_rokiv.pdf
3. Білоус В. С., Король В. П. Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського в особах (до 105-річного ювілею) : науково-літературне есе. Вінниця, 2018. 94 с.
4. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (1912-2012) : ювілейна книга / редколегія; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2012. 223 с.
5. Соломонова Т. Бібліотека Вінницького учительського інституту (1912-1917 рр.). Освіта на Поділлі: минуле та сьогодення : до 100-річчя заснування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського : матеріали XXIII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції 20-21 жовтня 2011 р. Вінниця, 2011. С. 53–55
6. Білоус В. С. Усна історія як метод краєзнавчого дослідження історії бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Усна історія як важлива складова краєзнавчої діяльності : матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. 21-22 жовтня 2014р. м. Вінниця. Вінниця, 2015. С. 59–63.
7. Державний архів Вінницької області (ДАВО). Ф. Д. 54. Оп. 1. Спр.71; арк.10. Там само. Спр. 61.; арк. 77. Там само. Спр. 62; арк.70. Там само. Спр.71; арк. 3–6. Там само. Спр. 16; арк. 6. Там само. Спр. 16; арк. 2.

8. Соломонова Т. Бібліотека Вінницького учительського інституту (1912-1917 рр.) / Тетяна Соломонова. Освіта на Поділлі: минуле та сьогодення : до 100-річчя заснування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського : матеріали XXIII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції 20-21 жовтня 2011 р. Вінниця, 2011. С. 53–55.
9. Білоус В. С. Усна історія – важливе джерело краєзнавчого дослідження історії бібліотеки. Гуманітарні студії НАКККиМ – 2017 : матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції (Київ, 23 листопада 2017 р.). Київ : НАКККиМ, 2017. С. 4–7.